

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE

Квасневська Н.Д.,

кандидат юридичних наук, докторант

Державного науково-дослідного інституту МВС України

У статті надається визначення дефініції «адміністративно-правові принципи організації судової системи України». Розглядаються різні наукові підходи до виділення системи адміністративно-правових принципів; досліджено положення національного законодавства в сфері регулювання принципів організації судової системи України. Охарактеризовано зміст адміністративно-правових принципів організації судової системи України.

Ключові слова: судова система, судова влада, організація, адміністративно-правові принципи, система принципів.

В статье дается определение дефиниции «административно-правовые принципы организации судебной системы Украины». Рассматриваются различные научные подходы к построению системы административно-правовых принципов; исследованы положения национального законодательства в сфере регулирования принципов организации судебной системы Украины. Охарактеризовано содержание принципов организации судебной системы Украины.

Ключевые слова: судебная система, судебная власть, организация, административно-правовые принципы, система принципов.

The article defines definition of «legal and administrative principles of judicial system of Ukraine». The different scientific approaches to building a system of administrative law principles; we studied provisions of national legislation in sphere of regulation of principles of organization of judicial system of Ukraine. Characterized by content of principles of organization of judicial system of Ukraine.

Key words: judiciary, judiciary, organization, administrative and legal principles, system principles.

Актуальність теми. Організація та функціонування судової системи в Україні здійснюється на основі відповідних принципів, серед яких особливе місце посідають адміністративно-правові. Виступаючи своєрідним орієнтиром регулювання правовідносин, що складаються у сфері організації судової системи, адміністративно-правові принципи визначають спосіб її територіальної та функціональної побудови, особливості взаємодії різних ланок судової системи тощо.

Адміністративно-правові принципи мають важливе значення для оптимальної організації судової системи України, при якій досягається найбільш ефективне її функціонування. Зважаючи на їх особливе значення в сфері правового регулювання судової системи, а також у зв'язку із прийняттям Закону «Про забезпечення права на справедливий суд» виникає необхідність у проведенні ґрунтовного дослідження адміністративно-правових принципів організації судової системи України.

Актуальність теми дослідження підтверджується недостатністю наукових робіт, що присвячені визначенню адміністративно-правових принципів організації судової системи України, що у поєднанні з необхідністю комплексного наукового аналізу даного питання обумовлює важливість та своєчасність статті.

Окремі аспекти адміністративно-правових принципів державного управління, а також принципів судової влади досліджували такі вчені, як: А.М. Бернюков, А.В. Кірмач, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Ю.П. Лобода, І.Є. Марочкін, В.В. Молдаван, С.П. Погребняк, О.П. Рябенко, Н.В. Сибільова, В.С. Смородинський, О.В. Старчук, О.В. Стовба, В.Е. Теліпка та багато інших. Однак на сьогоднішній день відсутні комплексні дослідження, присвячені визначенню поняття та видів адміністративно-правових принципів судової системи України, що ще раз підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми.

Метою статті є визначення поняття та видів адміністративно-правових принципів організації судової системи України. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: визначити поняття категорії «адміністративно-правові принципи організації судової системи України»; розглянути норми законодавства, що регламентують адміністративно-правові принципи організації судової системи; надати їх характеристику.

Виклад основного матеріалу. Серед правових принципів, на яких ґрунтуються правовідносини в сфері організації та функціонування судової системи України, особливе місце відведене адміністративно-правовим принципам. В їх основі лежать основоположні та керівні ідеї щодо способу організації та порядку, та здійснення державного управління в сфері цих правовідносин.

Визначаючи поняття адміністративно-правових принципів організації судової системи України, необхідно з'ясувати значення категорії «принцип». В етимологічному значенні поняття «принцип» тлумачиться, як: 1) основне, вихідне положення якої-небудь теорії, вчення, світогляду, теоретичної програми; 2) переконання, погляд на речі; 3) основна особливість в організації чого-небудь [1, с. 692].

У правовій літературі наразі не склалось єдиної наукової концепції щодо визначення поняття «принцип», у зв'язку з чим вченими пропонуються різноманітні підходи до розуміння цієї категорії. Так, на думку С.С. Алексєєва, принципи – це керівні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві, та, з одного боку, виражають закономірності права, а з другого – являють собою найбільш загальні норми, що діють в усій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів, які або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законодавства [2, с. 131]. О. В. Старчук вважає, що принципи права – це такі засадничі ідеї права, які визначають зміст і спрямованість його норм та характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю й регулятивністю [3, с. 42].

Отже, правові принципи характеризуються рядом ознак, зокрема:

- 1) регламентовані міжнародними та національними правовими нормами;
- 2) є основоположними керівними ідеями, основами, що відображають сучасний стан та тенденції розвитку відповідної сфери суспільних правовідносин;
- 3) носять універсальний, стабільний і водночас динамічний характер, оскільки змінюються тільки у разі переходу суспільства на новий етап розвитку.

Адміністративно-правові принципи відображають керівні основи здійснення державного управління. На думку В.К. Колпакова та О.В. Кузьменка, принципи державного управління – це його позитивні закономірності, пізнані наукою і практикою, закріплені у правових нормах, або узагальнення чинних у державі юридичних правил [4, с. 19]. О.П. Рябенко принципом державного управління називає об'єктивні, універсальні, необхідні закономірності взаємовідносин між суб'єктом та об'єктом управління, причому взаємовідносини змінюються відповідно до змін форм державного устрою [5, с. 30]. Таким чином, адміністративно-правові принципи державного управління: 1) відображають тенденції та перспективи розвитку державного управління; 2) визначають тип взаємовідносин між органами державного управління та громадянами, іншими фізичними та юридичними особами; 3) лежать в основі правил здійснення державного управління, його форм та методів.

Зважаючи на те, що судова влада в Україні організована та здійснюється за правилами, визначеними нормами таких галузей права, як конституційне, цивільне процесуальне, адміністративне, кримінальне процесуальне та інших, то слід зауважити, що вона ґрунтується на відповідних принципах цих галузей права, в тому числі адміністративно-правових.

У науковій літературі принципи організації судової системи визначаються, як система законодавчо визначених й гарантованих державою, обумовлених ідейно-політичним рівнем розвитку суспільства, стабільних вихідних концептуальних основ організації судової системи та судових органів, що визначають засадничі вимоги, закономірності й зміст формування судової системи [6, с. 54].

Відповідно, адміністративно-правові принципи організації судової системи України можна сформулювати, як закріплені нормами адміністративного права основоположні вимоги, керівні ідеї, що сформулювалися під впливом трансформаційних процесів розвитку суспільства та держави, європейських інтеграційних процесів, та на яких ґрунтується спосіб управління, побудови та організації судової системи України.

Науковцями наводяться різні пропозиції щодо класифікації організаційних принципів державного управління, в тому числі, судової системи України. Так, В.К. Колпаков та О.В. Кузьменко розділяють організаційні принципи державного управління на дві групи: 1) організаційні принципи побудови апарату державного управління – галузевий, функціональний, територіальний; 2) організаційні принципи функціонування (діяльності) апарату державного управління – нормативність діяльності, єдиноначальність, колегіальність, поділ управлінської праці; відповідальність за прийняті рішення, оперативна самостійність [4, с. 19]. Розподіл організаційних принципів на принципи побудови та функціонування публічної служби має важливе практичне значення. Зокрема, перша група принципів лежить в основі правил створення, ліквідації органів державної служби, порядку їх розміщення та підпорядкування. В другу групу принципів включені ті, на яких ґрунтується порядок управління діяльністю відповідних органів.

М.І. Мичко також є прихильником теорії, відповідно до якої організаційні принципи слід поділити на принципи побудови та функціонування. Першу групу, на думку науковця, утворюють принципи, які відображають специфіку організації, другу – діяльності. До групи організаційних принципів науковець відносить: єдність, централізація і незалежність прокуратури від інших органів і громадських організацій [7, с. 297].

М.І. Карпа вважає, що до організаційних принципів проходження публічної служби належать: 1) принцип розподілу праці, повноважень, компетенції суб'єктів здійснення служби; 2) принцип підпорядкованості та ієрархії; 3) принцип самостійності; 4) принцип безперервної діяль-

ності; 5) принцип спеціалізації складових служб; 6) принцип системності; 7) принцип інтерактивності; 8) принцип контролю [8, с. 100]. Як бачимо, ці принципи належать до сфери організації та управління кадрами в органах публічної служби.

Організація судової системи в Україні ґрунтується на принципах, які можна класифікувати за різними підставами.

Зокрема, А.В. Руденко досліджував систему принципів адміністративного судочинства. Він запропонував таку класифікацію принципів адміністративного судочинства: 1) принципи, що відображають сутність адміністративного судочинства як форми здійснення правосуддя (верховенство права, законність, поділ влади, незалежність судів); 2) принципи, що відображають сутність адміністративного судочинства як процесу з його окремими самостійними стадіями, такі принципи відображають сам хід судочинства (правова рівність, доступність та гарантованість судового захисту, мова судочинства, гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, диспозитивність, змагальність, активна роль суду, офіційність, швидкість розгляду адміністративних справ, обов'язковість судових рішень, апеляційне та касаційне оскарження) [9, с. 9].

Для виділення конкретної системи адміністративно-правових принципів організації судової системи України необхідно звернутися до аналізу положень міжнародних актів (Рекомендації щодо ефективного впровадження основних принципів незалежності судових органів [10], Основні принципи незалежності судових органів [11] та ін.) та Закону «Про судоустрій і статус судів» [12]. Даний аналіз показує обґрунтованість та доцільність такої класифікації:

1) адміністративно-правові принципи, що лежать в основі побудови судової системи України:

– територіальності. Даний принцип означає, що судова система побудована таким чином, щоб охопити всю територію держави, що надає можливість кожній особі, де б вона не проживала або перебувала, без перешкод звернутися за судовим захистом своїх прав, свобод та інтересів.

С.Ю. Посохова наголошує на необхідності, при визначенні змісту принципу територіальності, звернутися до світової практики побудови судової системи. Вона наводить два підходи до визначення змісту цієї засади: 1) територіальна юрисдикція суду визначається межами судового округу, які не збігаються із межами адміністративно-територіальної одиниці. Такий спосіб характерний для більшості судових систем країн західної Європи (наприклад, Швеція). Позитивною рисою такої побудови місцевого суду є його незалежність від адміністрації відповідної території; 2) територіальна юрисдикція суду обмежена однією або кількома адміністративно-територіальними одиницями [13, с. 109].

Для України характерний змішаний спосіб побудови судової системи. Так, місцеві суди розташовані в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць (район, місто, район у місті). Місцеві адміністративні суди розташовані в судових округах, що не співпадають із межами адміністративно-територіальної одиниці (ч. 1–3 ст. 21 Закону «Про судоустрій і статус судів»). Таким же чином побудована система у апеляційних судах (у межах апеляційних округів);

– доступності та оперативності судового захисту. Даний принцип тісно пов'язаний із попереднім, оскільки при утворенні системи місцевих та апеляційних судів та при визначенні кількості суддівських посад у кожному суді необхідно враховувати розмір населення, що проживає на відповідній території. Кількість судів та суддів має відповідати розміру населення відповідної території. Це забезпечить рівномірний розподіл справ між судами та суддями, що є передумовою швидкого та своєчасного розгляду кожної справи;

– ступінчастості та інстанційності. Цей принцип лежить в основі порядку проходження справи в судах. Законодавством має бути чітко передбачено, до компетенції суду якого рівня, як суду першої інстанції, належить право розгляду відповідної справи. У зв'язку з цим не допускається розгляд справи судом вищої інстанції, доки не відбудеться розгляд у суді першої інстанції;

2) адміністративно-правові принципи організації судової системи, які забезпечують незалежність суддів:

– єдності. І.Є. Марочкін та Н.В. Сібільова до основних складових, що характеризують принцип єдності судової системи та статусу суддів, відносять: 1) єдині засади організації і діяльності судів; 2) єдиний статус суддів; 3) обов'язковість процедури здійснення судочинства; 4) єдність судової практики; 5) обов'язковість судових рішень; 6) єдиний порядок організаційного та матеріального забезпечення діяльності судів; 7) єдність вирішення питань внутрішньої діяльності судів [14, с. 29]. До цього переліку варто додати: 1) єдність матеріальної винагороди; 2) єдність порядку призначення, обрання суддів, притягнення їх до дисциплінарної та інших видів юридичної відповідальності тощо;

– спеціалізації. С.В. Глушенко, досліджуючи сутність принципу спеціалізації у діяльності Вищого спеціалізованого суду, дійшов висновку, що він полягає у створенні судового органу (окремих судів або вершин їх систем), компетентного вирішувати певні види правових спорів за правилами відповідної судової процедури [15, с. 14]. Вважаємо також, що принцип спеціалізації в організації судової системи України означає чіткий розподіл повноважень у сфері розгляду кожної категорії справ між судами відповідної спеціалізації, загальними судами, місцевими та апеляційними судами як судами першої інстанції з тим, щоб не виникало спорів з приводу предметної підсудності справ;

– встановленого порядку утворення та ліквідації. Відповідно до законодавства України суди утворюються Указом Президента України на підставі пропозицій Державної судової адміністрації. Відповідно до ч. 3 ст. 19 Закону «Про судоустрій і статус суддів» підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна визначеної системи судів, потреба поліпшити доступність правосуддя, необхідність оптимізації видатків Державного бюджету або зміна адміністративно-територіального устрою [12];

– встановленого порядку призначення та обрання суддів. Даний принцип закріплений Конституцією України та Законом «Про судоустрій і статус суддів» і відіграє важливу роль у забезпеченні незалежності суддів та судової системи від інших гілок влади. Порушення встановленого порядку тягне за собою відповідальність, передбачену законодавством України;

– суддівського адміністрування та самоврядування. Даний принцип означає, що всі справи, пов'язані з внутрішньою організацією діяльності кожного конкретного суду та всієї судової системи, вирішуються самими суддями на основі їх участі у суддівському самоврядуванні та самостійному здійсненні управління судами. Даний принцип також сприяє утвердженню незалежності судової системи.

Висновки. Наведена система адміністративно-правових принципів організації судової системи України потребує подальшого розвитку та удосконалення, перш за все, шляхом інтеграції деяких європейських та міжнародних принципів у національне законодавство України, а також пошуку шляхів їх втілення на практиці. Перспективами подальших досліджень має стати розробка механізму впровадження принципів організації судової системи на практиці, оскільки деякі з них досі залишаються фікцією (наприклад, принципи доступності, оперативності тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М.: Русск. яз., 1990. – 917 с.
- Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. / С.С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1982. – Т. 1. – 359 с.
- Старчук О.В. Щодо поняття принципів права. / О.В. Старчук // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 40–43.
- Адміністративне право України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 539 с.
- Рябенко О.П. Держава і економіка: адміністративно-правові аспекти взаємовідносин: монографія / О.П. Рябенко; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 1999. – 304 с.
- Борко А.Л. Поняття та ознаки принципів судової системи / А.Л. Борко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 50–55.
- Мичко М.І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України: дис. ... доктора юр. наук: 12.00.10 / М.І. Мичко – Х., 2001. – 376 с.
- Кірмач А.В. Правове регулювання проходження державної служби: європейський досвід та його впровадження в Україні: автореф. дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А.В. Кірмач. – Київ, 2010. – 23 с.
- Руденко А.В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення: автореф. дис. канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А.В. Руденко. – Х., 2006. – 22 с.
- Рекомендації щодо ефективного впровадження основних принципів незалежності судових органів: Міжнародний документ економічної та соціальної Ради ООН 1989/60 та Генеральної Асамблеї ООН 44/162 від 15 грудня 1989 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vkksu.gov.ua/ua/mijnarodne-spivrobitnistvo/perelik-dokumentiv-radi-evropi-u-sferi-sudochinstva/>.
- Основні принципи незалежності судових органів: Міжнародний документ Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vkksu.gov.ua/ua/mijnarodne-spivrobitnistvo/perelik-dokumentiv-radi-evropi-u-sferi-sudochinstva/>.
- Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 № 192-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 18, № 19–20. – Ст. 132.
- Посохова С.Ю. Міжнародні та національні вимоги побудови судової системи в Україні / С.Ю. Посохова // Вісник Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля. Серія «Юридичні науки». – 2013. – № 2 (5). – С. 107–113.
- Організація судової влади в Україні: навч. посіб. / за ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. – 184 с.
- Глушенко С.В. Принципи спеціалізації та інстанційності в діяльності Вищого спеціалізованого суду / С.В. Глушенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 22. – С. 13–17.